

DEDE İBN RÜŞD'ÜN ESERLERİNDE USÛL KAVRAMI¹

THE CONCEPT OF “USÛL” IN THE WORKS OF IBN RUSHD AL-JADD

Bilal İBRAHİMOĞLU

Doktora Öğrencisi,

Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Hukuku Bilim Dalı
İstanbul, Türkiye

uveyys@hotmail.com

orcid.org/0000-0001-8842-2969

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 21 Eylül 2020/ 21 September 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 17 Kasım 2020 / 17 November 2020

Yayın Tarihi / Published: 27 December 2020/ 27 December 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December 2020

Cilt / Volume: 4 Sayı / Issue: 2, Sayfa / Pages: **445-466**

Cite as / Atıf: İbrahimoglu, Bilal. “Dede İbn Rüşd’ün Eserlerinde Usûl Kavramı [The Concept of “Usûl” in The Works of Ibn Rushd al-Jadd”. Kocaeli İlahiyat Dergisi- Kocaeli Theology Journal 4/2

(Aralık/December 2020), **445-466**

1 Bu makale *Dede İbn Rüşd’ün Mâlikî Mezhebi’ndeki Konumu* adlı doktora tezinden üretilmiştir. This article is produced from the PhD thesis “The Position of İbn Rushd al-Jadd in the Mâlikî Madhab”

Öz

Bir şeyin, dibi, kökü, varlığının kendisine istinat ettiği şey gibi anlamlara gelen “asl” kelimesi, farklı ilim dallarında birbirinden farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Çoğulu olan “usûl” kelimesi ise, genellikle çeşitli ilim dallarına izafe edilerek kullanılmakta ve izafe edildiği ilim dalının genel prensip ve yöntemlerini (metodoloji) ifade etmektedir. Fürû-i fıkıh eserlerinde ise asl/usûl kavramı birbirinden farklı anlamlarda kullanılabilir. Mâlikî Mezhebinin Endülüs'teki önemli temsilcilerinde biri olan Dede İbn Rüşd, gerçekleştirdiği yoğun tedris ve telif faaliyetleri ile mezhebe büyük katkılarda bulunmuş önemli bir fakih'tir. Bu katkıların önemli bir bölümünü ise mezhep içi fikhî istidlal faaliyetleri oluşturmaktadır. Bu faaliyetin odak noktasındaki kavramlardan biri de “usûl”dür. İbn Rüşd, mezheb birikimi içerisinde birtakım mesâilî asıl olarak nitelemekte, diğer bir takım mesâilî de belirlediği bu asıllara göre değerlendirmektedir. Bu kısa çalışmada öncelikle, İbn Rüşd öncesi Mâlikî literatüründe bu kavramın ne sıklıkla ve hangi anlamlarda kullanıldıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra İbn Rüşd'ün bu kavramı kullanımını incelenmiş, çeşitli örnekler verilerek suretiyle kendisinden öncesiyle karşılaştırılma yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Dede İbn Rüşd, Mâlikî Mezhebi, Endülüs, , Asıl/Usûl

The Concept of “Usûl” in The Works of Ibn Rushd al-Jadd

Abstract

The word “asl” means something's base, root or anything that can lean upon. This word is used in various meanings in different sciences. As for its plural “usûl”, generally it is used by attributing it to multiple sciences which expresses the general principles and methods (methodology) of that attributed science in particular. In the books of substantive law (fürû-i fıkıh), the concepts of “asl” and “usûl” can be used in different meanings. Ibn Rushd al-Jadd, one of the most prominent Maliki scholars in Andalus, very significantly contributed to the school by teaching and writing. A significant part of his contributions was about intra-school legal reasoning.

Another focal point of this work is “Usul”. Ibn Rushd modifies certain number of problems as “asl” and describes other problems according to those asl's in the accumulation of madhab. In this short study, firstly we tried to ascertain the usage of this term that how often and in what meanings this word was used in Maliki's literature. After that, we analyzed that how İbn Rushd used this term and tried to compare his usage with the ones before him by giving various examples.

Keywords: İbn Rushd al-Jadd, Mâlikî Madhab, Andalus, Principal/Principals.

Giriş

Bir şeyin, dibi, kökü, varlığının kendisine istinat ettiği şey gibi anlamlara gelen² “asl” kelimesi, farklı ilim dallarında birbirinden farklı anlamlarda kullanılmaktadır.³ Çoğulu olan “usûl” kelimesi ise, genellikle çeşitli ilim dallarına izafe edilerek kullanılmakta ve izafe edildiği ilim dalının genel prensip ve yöntemlerini (metodoloji) ifade etmektedir.

Fıkıh kelimesine izafe edilerek kullanılan “usûl’l-fıkıh” tabiri ise Cür-cânî’nin (ö. 816/1413) tarifine göre birbirine yakın iki anlama gelmektedir. Bunlardan biri, kişiyi fıkha (fikhî hükümlere) ulaştıran kaideleri bilmek iken, diğeri bu kaidelerin kendisidir.⁴ Âmidî de usûl ve fıkıh kelimelerinin izafetle bir araya gelmesine işaret edip, terkibi oluşturan her iki kelimenin manası üzerinde ayrı ayrı durduktan sonra usûl’l-fikhî şöyle tarif eder: Fıkıhın delilleri, bu delillerin şerî hükümlere delaleti ve bunlarla kendisine delalet edilen şeylerin ahvalidir.⁵ Molla Hüsrev ise iki farklı tarif zikretmektedir. Bunlardan birincisi; “Şer’i delil ve hükümlerin hallerini bilmeye yarayan ilimdir” şeklindedir. Molla Hüsrev tarifinde şerî hükümleri ile deliller arasında ilkinin ikincisiyle ispatı şeklindeki ilişkiye de değinmektedir.⁶ İkinci zikrettiği tarif ise şu şekildedir: “Tafsîlî delillerinden şerî ferî hükümleri çıkarmaya yarayan kaideleri bilmektir.⁷ Buna göre usûl-i fıkıh hem hükümlerin kaynakları hem de bu kaynaklardan hüküm çıkarma metodlarını bilmek anlamına gelmektedir

Bunun dışında “usûl” kelimesi özellikle fûrû-ı fıkıh eserlerinde farklı bir anlamda daha kullanılmaktadır. Kısaca ve genel bir ifade ile bir mezhebin temel metin ve meseleleri olarak tarif edilebilecek bu anlamı üzerinde pek fazla durulmadığı, genelde “usûl” denildiğinde yukarıdaki anlamın ilk olarak akla geldiğini söylemek mümkündür.

2 Muhammed b. Muhammed b. Abdürrezzak Murtaza Zebîdî, *Tâcül-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs* (b.y.y: Dârü’l-hidâye, ts.), “asl”, 27/447

3 Fıkıh ilmindeki on iki farklı anlamı için bk. Ahmet Özel, “Asıl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/473.

4 Seyyid Şerif Ali b. Muhammed Cür-cânî, *et-Ta’rifât*, thk. Muhammed Abdurrahman Mar’aşlı (Beyrut: Dârü’n-nefâis, 2012), 85.

5 Ali b. Muhammed el-Âmidî, *el-İbkâm fi usûli’l-ahkâm* (Riyad: Dârü’s-samî‘i, 2003), 21.

6 Molla Hüsrev, *Mir’âtü’l-usûl fi şerhi mirkâti’l-vusûl* (İstanbul: Yüksel Matbaası, 1966), 11-12.

7 Molla Hüsrev, *Mir’ât*, 14.

Son zikredilen anlamıyla “usûl” kavramı, özellikle mezheplerin teşekkülü sonrasında mezhebin temel, güvenilir ve öncelikli kaynaklarını ifade etme anlamında önemli bir yer tutmaktadır. Hemen hemen her mezhepte, mezhebin en temel metinleri (usûlü’l-mezheb) olarak kabul edilen bazı metinler oluşmuş bu metinler her mezhepte farklı isimlerle anılmıştır.⁸

Mâlikî Mezhebinin temel metinleri/kitapları genel olarak “ümmehât” kavramıyla ifade edilmekle birlikte, bu eserlerin de dâhil olduğu mezhep literatüründe, ferî meseleler arasında “asıl”/ “usûl” kavramları zikredilmekte, kimi meseleler bu asıllara muvafakati sebebiyle kabul edilirken, diğer bir kısmı ise bu asıllarla çeliştiği için reddedilebilmektedir. Ancak bu kavram, Hanefî mezhebindeki kullanımlarından biri olan mezhebin temel kaynak eserleri/metinleri anlamından farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bu kullanımlarda genellikle bütün olarak birtakım metinler/kitaplar değil, ferî meseleler kastedilmektedir.

Bu çalışmada Endülüs Mâlikî fakihlerinin önde gelenlerinden biri olan Dede İbn Rüşd’ün⁹ eserlerinde çokça geçen usûl (ve tekili asıl) kavramının hangi anlamlarda kullanıldıkları tespit edilmeye çalışılacaktır. Bunun için müellife ait; *el-Mukaddimât ve’l-mümebidât* ile *el-Beyan ve’t-tahsîl* adlı fûrû-ı fıkıh eserleri kaynak olarak kullanılacaktır. Öncesinde bu kavramın İbn Rüşd öncesi Mâlikî metinlerindeki kullanımı tespit edilerek bir karşılaştırma yapma imkânı sunulacaktır. Bunun için Mâlikî literatürü içinden seçilen bazı eserler¹⁰ üzerinden bu kavramın hangi anlamlarda kullanıldığı belirlenmeye çalışılacaktır.

8 Örneğin Hanefî mezhebinde “zâhiru’r-rivâye” ve “usûl”; Şâfiî mezhebinde, “üm”, “mebsût” ve “usûl” kavramları kullanılmaktadır. Bkz. Orhan Ençakar, *Hanefî Mezhebi Nevâdir Literatürü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 32, 81. Mâlikî mezhebinde ise temel metinleri ifade etmek üzere “ümmehât” kavramı kullanılmaktadır.

9 Hayatı hakkında detaylı bilgi için bk. Bilal İbrahimioğlu, *Dede İbn Rüşd’ün Mâlikî Mezhepi’ndeki Konumu* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 2020), 14-48.

10 Bu seçimde mezhep içerisinde kabul görmüş, dolayısıyla temsil kabiliyeti yüksek eserler tercih edilmekle birlikte, matbu olmayan eserlere ulaşma imkânı bulamadığımızdan bazı önemli eserleri inceleme fırsatımız olmadı. Bu eserlerden en dikkat çekici olan İbn Abdûs’un *el-Mecmû’a* adlı eseridir. Miklos Muranyi eseri, “meselelere dair asılların zikredildiği kitap” olarak tarif etmekte ve kaynak olarak İbn Ferhûn’un *ed-Dibâcü’l-müzheb* kitabını göstermektedir. Bk. Miklos Muranyi, *Dirâsât fi fıkhi’l-Mâlikî*, çev. Ömer Sâbir Abdülcelil (Beyrut: Dârü’l-garbi’l-İslâmî, 1998), 141. İbn Ferhûn, İbn Abdûs’un biyografisinde eserleri arasında *el-Mecmû’a*’nın sadece ismini zikretmekte, tamamlanmadığı dışında kitap hakkında herhangi bir bilgi sunmamaktadır. Bk. Burhaneddin İbrahim b. Ali b. Muhammed İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü’l-müzheb fi ma’rifeti a’yâni ulemai’l-mezheb*, thk. Muhammed Ahmedî Ebû’n-nur (Kâhire: Dârü’t-tüvas, 1972), 2/175.

1. İbn Rüşd Öncesi Mâlikî Metinlerinde Usûl Kavramı

İbn Rüşd öncesi Mâlikî literatürüne bakıldığında kavramın İbn Rüşd'ün eserlerinde olduğu kadar yoğun bir şekilde yer almadığı ve çoğul sığa olan “usûl”den ziyade tekil sığa olan “NORMAL8asl” ile yer aldığı görülmektedir. Bu kullanımlara bakıldığında kavramın;

1. Küllî fikhî önerme,
2. Küllî kaide,
3. Fikhî hükümlerin kaynağı anlamlarında kullanıldıkları görülmektedir.

1.1. Küllî Fikhî Önerme Anlamında

İlk dönem Mâlikî metinlerine bakıldığında, ferî meseleler için esas teşkil eden birtakım daha küllî fikhî önermelerin “asıl” olarak isimlendirildiği görülmektedir. Örneğin el-Müdevvene’de, fikhî meseleler aktarılırken, zikredilen bir fikhî önermenin bu konuda asıl olduğu vurgulanabilmektedir. Örnek olarak şu mesele zikredilebilir:

Cariye ile evli olan birinin, hür bir kadınla ikinci evlilik yapması durumunda, hür kadının cariyeden haberi varsa her iki nikâh da geçerlidir ve hür kadının bu konuda muhayyerliği yoktur. Hür kadın, köleden haberi olmaması durumunda ise evliliğe devam etme ve ayrılma konusunda muhayyerdir. Sahnûn (ö.240/854), bu meseleyi bir “asıl” olarak nitelemektedir.¹¹ Bazen bu nitelemenin kuvveti artmakta ve aktarılan meselenin bu konuda asıl olarak kabul edilmesi açıkça istenmektedir. Örneğin, yük taşımak üzere kiralanmış bir taşıtla, söylenilen yükten başka bir şey taşınması ve taşıtın bu esnada bozulmasına dair mesele zikredilebilir. Bu durumda eğer söylenen yüke benzer bir şey (mesela buğday yerine arpa) taşınıyorsa kiracının tazmin sorumluluğu olmaz. Ancak tamamen farklı bir şey (mesela taş ya da demir) taşınırsa o zaman tazmin sorumluluğu doğar. Meseleyi bu şekilde aktaran Sahnûn bu hükmün asıl olarak kabul edilmesini istemektedir.¹² Zaman zamansa, “Bu falanca konuda-

11 Ebû Saîd Abdüsselam b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ* (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 2/193; 4/111, 192.

12 Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, 3:481. Diğer örnekler için bk. 4:111, 616.

ki asıldır” şeklindeki ifade ile tespit edilen aslın hangi konuya dair olduğu da belirtilmektedir.¹³

“Asıl” olarak nitelenen şey her zaman fikhî bir hüküm değil, fikhî bir mesele de olabilmektedir. Örneğin Sahnûn, şöyle bir ifade kullanmaktadır: “Bu asıl konusunda Mâlik’ten gelen görüşlerde ihtilaf söz konusudur”.¹⁴ Burada asıl olarak tespit edilen ferî bir mesele olup, onun hükmüne dair bir ihtilaf vardır. Bu meseleye bağlanacak meselelerdeki ihtilaflar da asıl olarak tespit edilen bu meseledeki ihtilafa göre şekillenecektir. Böylece yine cüzi bir takım meseleleri şemsiyesi altında barındıran küllî bir mesele söz konusu olmaktadır.

Daha sonraki literatüre doğru intikal edildiğinde, “asıl” olarak tayin edilen fikhî önermelerin daha belirginleştiği ve daha gelişmiş bir dille ifade edildikleri görülmektedir. Örneğin Irak Mâlikîlerinden Kâdî Abdülvehhab (ö.422/1031), şüf’a konusunun üzerine inşa edildiği aslın, “mutalebe hakkına sahip olan birinin, bu hakkını terk ettiği bilinmediği sürece istediği zaman bu hakkını kullanma yetkisine sahip olması” olduğunu ifade etmektedir.¹⁵ Bu fikhî önerme, şüf’a hakkının kullanımında sürenin etkisine dair pek çok meseleyi içerisinde barındıracak küllî bir hükmü ifade etmektedir. Böylece pek çok ferî mesele, bu asıl ile çözüme kavuşturulabilmektedir.¹⁶

1.2. Küllî Kâide Anlamında

İbn Rüşd öncesi Mâlikî metinlerinde bu kavram (asıl/usûl) ile kastedilen bir diğer anlam küllî kaidelerdir. Ancak hemen belirtmelidir ki bu metinlerde yer alanlar, henüz tam anlamıyla bir küllî kaide formuna ulaşmamış görünmektedir. Örneğin İbn Ebû Zeyd (ö. 386/996), fecrin doğduğunu fark etmediği için cinsî münasebete devam eden birine kefarete gerekmeceğine dair hükmü “aslu’l-ibaha” ile açıklamaktadır.¹⁷ Burada kastedilen elbette daha sonra “eşyada

13 Sahnûn, *el-Müdevvenetü’l-Kübrâ*, 4:113.

14 Sahnûn, *el-Müdevvenetü’l-Kübrâ*, 4:589.

15 Kâdî Abdülvehhâb Ebu Muhammed Abdülvehhab b. Ali b. Nasr, *el-Ma’üne ‘âlâ mezbebi âlimi’l-Medîne*, thk. Hamîş Abdülhak (Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1995), 2:1274.

16 Bu noktada Lahmî’de de bazı örnekler görmek mümkündür. Bunlardan bazıları için bk. Ebû’l-Hâsen Ali b. Muhammed el-Lahmî, *et-Tebsıra*, thk. Ahmed Abdülkerim Necib (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011), 3:1296; 6:2675.

17 İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî, *en-Nevâdir ve’z-ziyâdât ‘alâ mâ fi’l-Müdevvene min ğayrihâ mine’l-Üme mehât*, thk. Muhammed Haccî vd. (Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1999), 2:50.

aslolan ibahadır” biçimindeki nihai formuna ulaşacak olan küllî kaidedir.¹⁸ Benzer bir şekilde, “beyyine iddia sahibine, yemin ise inkâr edenedir” küllî kaidesi sadece, “yeminin davalıya düşeceği” (أن الأيمان في الأصل على المدعى عليهم) şeklinde zikredilmektedir.¹⁹

Irak Mâlikîlerinin, özellikle İbnü'l-Kassâr (ö. 397/1007) ve Kâdî Abdülvehhâb'ın küllî kaide anlamındaki asıllar konusunda da daha gelişmiş bir dile ulaştığını söylemek mümkündür. Örneğin Kâdî Abdülvehhâb, iddeti bitmeyen bir kadınla evlenen ve duhûl vaki olan birine, o kadınla evlenmesinin ebediyen haram olması meselesi üzerine; “Bir şeyin vaktinden önce olması için acele eden, o şeyden mahrum bırakılarak cezalandırılır” küllî kaidelerini zikretmekte ve mûrisini öldüren vârisin mirastan men edilmesini zikrederek teyit etmektedir.²⁰

Örneklerde görüldüğü üzere küllî kaidelerin daha sonra oluşacak nihai formlarına genellikle ulaşılmamış olmakla birlikte, bu durumun istisnaları da vardır. Örneğin “beraat-i zimmet asıldır” küllî kaidesi bu şekliyle zikredilmektedir.²¹ “Eşyada asıl olan ibâhadır” şeklindeki küllî kaide de nihai formuyla bazı metinlerde yer almaktadır.²²

Bunlarla birlikte; “İmamet, kıraati düşürmez”, “Payı değiştiren her bir artış zekâta dâhil edilir”,²³ “Bir kimsenin cariyesinin çocuğu efendisinin malıdır”, “Nâfilede asıl, iki rekât olmasıdır”, “İbadetlerde aslolan ihtiyat üzere olmaktır”, “Fidyede asıl, saç tıraş etmektir”,²⁴ “asıl olan niyetin ibadete yakın bir zamanda yapılmasıdır”, “hürriyet konusunda asıl olan, anneye tabi olmak-

18 Aynı küllî kaide bu şekliyle Kâsım b. Halef tarafından da zikredilmektedir. Bkz. Kasım b. Halef b. Feth b. Abdullah b. Cübeyr, *et-Tavassut beyne Mâlik ve İbni'l-Kâsım fi'l-mesâil'i-lleti ihtelefâ fihâ min mesâil'i'l-Müdevene*, thk. Ebu Süfyan Mustafa Bâhu, (Mısır: Dârü'l-Beyzâ, 2005), 62.

19 Kâdî Abdülvehhâb, *el-Ma'ûne*, 3:1346.

20 Kâdî Abdülvehhâb, *el-Ma'ûne*, 2:793.

21 Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer İbnü'l-Kassâr, *Uyûnü'l-edille fi mesâil'i'l-hilâf beyne fukahâil'emsâr: Kitâbü't-tahare*, thk. Abdülhamid b. Sa'd (Riyad: Mektebetü Melik Fahd, 2006) 2:572; Kâdî Abdülvehhâb, *el-Ma'ûne*, 3:1547. Bu kaide daha sonra Lahmî tarafından da birden fazla yerde zikredilmektedir. Bkz. Lahmî, *et-Tebsira*, 3:1325; 5:2349; 7:2983; 10:4950; 12:5597.

22 İbnü'l-Kassâr, *Uyûnü'l-edille*, 2:1012.

23 Kâdî Abdülvehhâb, *el-Ma'ûne*, 1:387.

24 Kasım b. Halef, *et-Tavassut*, 39, 41, 49.

tır²⁵ gibi fikhın tamamı değil belirli konularına dair, belki küllî kaideden ziyade davâbıt kabilinden olan bazı ifadeler de bu metinlerde asıl kavramıyla ifade edilmektedir.²⁶

1.3. Fikhî Hükümlerin Kaynağı Anlamında

Asıl kavramının bir başka kullanımı, fikhî hükümlerin kaynağı anlamıdır. Özellikle kaynağı nas olan fikhî hükümlerin aslı olarak söz konusu naslar zikredilirken bu anlam kastedilmektedir. Örneğin Kâdî Abdülvehhab, hemen hemen her bir fikh babına girişte, konunun bu anlamda aslını teşkil eden nasları sıralamaktadır.²⁷ Benzer bir kullanım Lahmî'nin (ö. 478/1085) *et-Tebşıra*'sında da yoğun bir şekilde görülmektedir.²⁸ Sadece bab başlarında değil, herhangi bir ferî meselenin hükmünün kaynağı anlamında da asıl kavramı kullanılabilir. ²⁹

Buraya kadar zikredilenlerin dışında asıl kavramının mezhebe, ya da mezhep imamlarına nispet edilerek yapılan kullanımları da söz konusudur. Aktarılan kimi meselelerin mezhebin aslı ya da mezhebin aslına uygun olduğu belirtilirken³⁰, kimi meseleler ise mezhebin aslına uygun olmadığı gerekçesiyle reddedilmektedir.³¹

Şahıslara nispet edilen asılları ise, belirli bir mesele/konuya dair genel yaklaşımları olarak anlamak mümkündür. Bir anlamda yukarıda zikredilen küllî fikhî önerme anlamını barındırmaktadır. Ancak burada mezhebin gene-line değil, mezhep imamı ya da önde gelen fakihlere ait küllî fikhî önermeleri ifade etmektedir. Bu küllî fikhî önermeler bir anlamda o fakihin o meseleye

25 Lahmî, *et-Tebşıra*, 2:735; 3/1390.

26 Başka örnekler için bk. Lahmî, *et-Tebşıra*, 3:1004; 4:4296; 13:6027.

27 Kâdî Abdülvehhâb, *el-Ma'ûne*, 1:489, 601; 2:679, 858, 946, 1087; 3:1114, 1151.

28 Bazı örnekler için bk. Lahmî, *et-Tebşıra*, 2:599, 617; 3:997, 1008, 1101, 1191, 1248, 1261, 1309, 1343; 4:1531, 1585, 1779; 5:2019, 6:2701.

29 Bazı Örnekler için bk. Lahmî, *et-Tebşıra*, 1:15; 2:842.

30 Kayrevânî, *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât*, 4:549; 11:220; 13:296; Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed İbn Abdilberr en-Nemerî, *el-Kâfi fi fikhi ehl-i Medineti'l-Mâlikî*, thk. Muhammed Muhammed Muritânî (Riyad: Mektebetü'r-riyâdî'l-hadise, 1980), 1/336; Lahmî, *et-Tebşıra*, 2:794, 885; 3:1037, 1077, 1380.

31 Kayrevânî, *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât*, 3:189.

dair genel yaklaşımını da ifade etmektedir. Bu durum en başta İmam Mâlik'ten aktarılan görüşler için söz konusudur.³²

İmam Mâlik'in dışında, özellikle Mısır'daki talebelerinden İbnü'l-Kâsım (ö. 191/806) ve Eşheb (ö. 204/820) ile Sahnûn'a ait asılların da dikkate alındığını söylemek mümkündür. Zira bu üç ismin asıllarına zaman zaman vurgu yapılmakta,³³ hatta mezhep birikimi içerisinde aktarılan kimi görüşlerin, bu üç ismin asıllarına uygun olup olmadıkları da zikredilmektedir.³⁴ Zaman zamansa, aktarılan görüşün bu isimlerden hangilerinin asıllarına uygun, hangilerinin uygun olmadığı ifade edilmektedir. Örneğin gâsıbın cinayetine dair bir meselede aktarılan İbnü'l-Mevvâz'a (ö. 269/883) ait bir görüşün, Eşheb ve Sahnûn'un aslına uygun olduğu, İbnü'l-Kâsım'ın aslına ise uygun olmadığı belirtilmektedir.³⁵

Asıl kavramının, mezhebin temel metinleri anlamında kullanımına ise sadece İbn Abdilber'in (ö. 463/1071) el-Kâfî adlı eserinin mukaddimesinde rastlanıldığı ifade edilmelidir. İbn Abdilber, eserin telif sürecinden bahsederken, bazı dostlarının kendisine gelerek, ferî meselelerin kendisi üzerine bina edildiği "usûl" ve "ümme'hât" meselelerini içeren bir eser yazmasını istediklerini ifade etmektedir.³⁶ Burada "usûl" ve "ümme'hât" kavramlarının aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir.

Son olarak Huşenî'nin (ö. 361/971) *Usûlü'l-fütüyâ*" adlı eserine müstakil olarak kısaca değinmek gereklidir. İsminden de anlaşılacağı üzere fetvalara mesnet teşkil edecek mezhep asıllarını bir araya getirme iddiasında bulunan bu eserde "asıl" kavramı ile -müellifin eserin mukaddimesindeki ifadelerinden hareketle- şu üç anlamın kastedildiğini söylemek mümkündür: 1- Mezhep birikimi içerisinde, herhangi bir ihtilafın olmadığı, üzerinde ittifak edilmiş

32 Kayrevânî, *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât*, 2:54; 3:269; 5:18, 10:525, 11:429; 13:148; 14:151, 277; Lahmî, *et-Tebîra*, 1:260; 2:651, 925; 3:1311, 1320; 4:1496.

33 Lahmî, *et-Tebîra*, 2:735, 887, 892, 898; 3:1181, 1388, 1442; 4:1573, 1719.

34 Kayrevânî, *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât*, 1:442; 2:60; 3:294.

35 Kayrevânî, *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât*, 4:212.

36 İbn Abdilber, *el-Kâfî*, 1:136.

meseleler,³⁷ 2-küllî kaideler, 3-kendisinden pek çok ferî meselenin neşet ettiği küllî fikhî hükümler.³⁸

2. İbn Rüşd'te Asıl Kavramı

İbn Rüşd'ün eserlerine bakıldığında, bu kavramın kendisinden önceki literatürdeki kullanımına benzer anlamlarda kullandığı görülecektir. Ancak İbn Rüşd'ün farkı, bu kavramı mezheb içi istidlal faaliyeti kapsamında daha yoğun ve sistematik olarak kullanmasıdır. Biraz açmak gerekirse İbn Rüşd eserlerinde, ele aldığı ferî meseleleri incelerken, aktarılan fikhî görüşleri değerlendirirken bu kavrama sıklıkla atıf yapmaktadır. Örneğin ele aldığı bir meselede verilen hükmün doğruluğunu teyit etmek için, (صحيح علي أصول المذهب) ya da (صحيح علي أصولهم) gibi ifadeler kullanmaktadır. Zaman zaman (أصل المذهب) veya (أصلهم) şeklinde tekil sığa ile kullanım da söz konusu olmaktadır. Bu şekilde genel olarak mezhebe izafe ettiği gibi zaman zaman (أصل مالك) (أصل ابن القاسم) şeklinde mezhebin ileri gelen fakihlerine nispet ederek kullanımı da söz konusudur.

İbn Rüşd, mevcut mezheb birikimini değerlendirirken, bu birikim içindeki kimi mesaili asıl olarak niteleyip, diğer bir kısmını buna göre değerlendirmektedir. Mezheb birikimine, her mesaili aynı değere sahip bir bütün olarak değil, farklı değer sıralamasına sahip meseleler toplamı olarak bakmaktadır. Böylece geçmiş birikimin sadece bir aktarıcısı değil, bu birikim üzerinde nitelermelerde bulunan, farklı değerler atfeden, kimisini öne çıkarıp kimisini ihmâl eden/eleyen bir tavır sergilemektedir.

Bu tavrı geçmiş birikimi tanıma, tasnif ve nitelermeye dönük olduğu gibi; bu tanıma, tasnif ve nitelermeye neticesinde mezhebin gelecekteki birikimi için de bir nevi altyapı sağlamaktadır. Mezheb birikimi içerisinde kimi mesaili asıl olarak niteleyerek öne çıkarması ve diğer bir takım mesailin geçerliliğini/sıhhatini tespit ettiği bu asıllara dayandırması, bunları bir tercih kıstası olarak gördüğünü göstermektedir. Tercih ise bir yandan bir mezheb içi fikhî

37 Zira müellif eserinde, ele aldığı konudaki ittifak noktasını tayin ettikten sonra, ihtilafın nerden itibaren başladığını da anlatmaktadır. Örnek için bk. Muhammed b. Hâris el-Huşenî, *Usûlü'l-fütya fi'l-fikh 'alâ mezhebi İmâm Mâlik*, thk. Muhammed Mahbûb vd. (y.y, Dârü'l-'Arabîyyeti li'l-kitâb, ts.), 47-48.

38 Huşenî, *Usûlü'l-Fütya*, 44. Bu eser hakkında daha detaylı ve müstakil bir araştırmayı hak ettiğinden, bu çalışmada kendisine kısaca değinilmekle yetinilmiştir.

istidlal çeşidi iken, diğer yandan bir başka mezheb içi fikhî istidlal çeşidi olan tahric de kaynak sağlamaktadır. Zira tahricte bulunabilmek için öncelikle tahric kaynaklık edecek sahih mezheb malzemesi tespit edilmelidir. Bu da bir nevi tercihtir.³⁹

Diğer taraftan, onun “usûl”e olan bu vurgusunun, daha gelişmiş bir fikhî dili oluşturma çabasının bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür. (Tersini söylemek de mümkündür. Yani “usûl”e olan bu vurgusu, daha gelişmiş bir fikhî dilinin oluşmasına katkı sağlamıştır). Zira mezheb birikimi içerisinde bir takım mesâili asıl olarak niteleyip tayin etmekte, bununla kalmayıp bu asıllar altına girecek ferî meseleler ile aralarında irtibatlar kurmaktadır. Bir mesele asıl olarak tayin ve tespit edildiğinde ona ait fikhî hükmü, aralarındaki ortak anlam sayesinde o aslın şemsiyesi altına girebilecek pek çok ferî meseleye de aktarmak mümkün olabilmektedir. Böylece, belki mezheb birikimi içinde ayrı ayrı değerlendirilip hükmü verilen birçok mesele, aralarındaki ortak anlam sebebiyle bir araya getirilmekte, daha küllî fikhî önermelere ulaşılmaktadır.

Öyleyse İbn Rüşd'ün asıl/usûl kavramını hangi anlamlarda kullandığının tespiti az önceki paragraflarda aktarılanların keyfiyetini anlama noktasında önem arz etmektedir. Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla İbn Rüşd bu kavramı, kendisinden önceki literatürdeki kullanımına paralel bir şekilde üç farklı anlamda kullanmaktadır:

a) Hükmün kendisinden çıkarıldığı delil.

b) Küllî kaide.

c) Benzer birkaç meseleyi çatısı altında barındıran daha umumi meseleler. Yani kendisiyle alakalı pek çok alt meseleye sahip, ya da içerisinde barındırdığı bir anlam (illet) sebebiyle benzer pek çok meselenin çözümünü de beraberinde getiren -o benzer meselelerin çözümünde kıyas edilecek asıl kaynak olan- birtakım meseleler. Bunlar bu çalışmada “küllî fikhî hükümler” olarak adlandırılmıştır.

39 Kaya, *Mezheplerin Teşekkülünden Sonra Fikhî Istidlal*, 40.

2.1. Hükümün Kendisinden Çıkarıldığı Delil

İbn Rüşd'ün kullanımında "usûl" ile kastedilen manalardan ilki, hükümün kendisine dayandırıldığı delildir. İbn Rüşd, ferî meseleleri incelerken, genellikle meselenin dayandığı asıl olarak, hükümün kaynağı olan nassa temas etmektedir. Burada, her bir hükümün kaynağını teşkil eden nassın, o meselenin aslı olduğu gibi bir itiraz varit olabilir. Buradaki kasıt, İbn Rüşd'ün tespitlerinin nassın doğrudan delalet ettiği meseleler değil, onunla irtibatlandırılacak diğer meselelere dair olmasıdır. Yani nassın delalet ettiği bir meselede, o meselenin çatısı altına giren diğer meselelerin çözümünde adı geçen nassın zikredilmesi söz konusudur. Örneğin "Kim namazın bir rekâtına bile yetişse, o namaza yetişmiş olur"⁴⁰ şeklinde bir hadis-i şerif vardır. İbn Rüşd için bu hadisi şerif, kapsamına giren pek çok ferî meselenin çözümü noktasında bir asıl teşkil etmektedir. O ferî meselelerden biri şudur: Yolcu olan birinin mukim olan imama uyduktan hemen sonra imamın abdestinin bozulması üzerine seferî olan kişiyi yerine istihlaf etmesi durumunda seferînin dört rekât kıldırması gerekir. İbn Rüşd bu hükümü, yukarıda zikredilen ve asıl olarak tespit ettiği hadis-i şerife dayandırmaktadır. Seferî, imamla beraber bir rekâtı yakaladığı an namaza yetişmiş olur. Dolayısıyla tabi olduğu imam dört rekât kılacağı için kendisine de dört rekât kılması vacip olmuştur.⁴¹

Bu örnekte İbn Rüşd'ün yaptığı şey mezhep içerisinde var olan bir hükümün, kendisi tarafından tespit edilen mezhebe ait bir asla dayandırılması ve meselenin teyit edilmesidir. Her ne kadar burada doğrudan İbn Rüşd tarafından bir mezhep içi istidlal faaliyeti gerçekleştirilmemişse de kendisinden önce mezhep içi istidlal faaliyeti ile ortaya çıkan bir meselenin mezhebe uyumunun sağlanması yapılmaktadır. Bir başka ihtimal ise birbirinden bağımsız içtihatlar ile ulaşılan farklı ferî hükümler arasında -hepsinin dayandığı aslı tespit etmek suretiyle- bağlantı kurarak daha küllî hükümlere ulaşma çabasıdır. Zikredilen ihtimallerin her biri de İbn Rüşd'ün mezhebin istikrarına katkılarını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

40 Ebû Abdullah Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî, *el-Muvatta'* (Kâhire: Dârü'r-reyyân li't-türâs, 1977), Vukûtü's-salât, 15; Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'ûs-sahîb* (Lübnan: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 2007), Mevâkütü's-salât, 30; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'ûs-sahîb*, (Lübnan: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 2008), Mesâcid, 161.

41 İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 2:41.

Yine aynı asla dayandırılmak suretiyle hükmü açıklanan bir diğer mesele bir rekâtına dahi olsa namaza yetişen kimseyi, namaza girmeden önce imam tarafından yapılan ve sehiv secdesi gerektiren şeylerin de bağlamasıdır. İbn Rüşd bu meseleyi de, “Kim namazın bir rekâtına dahi yetişse o namaza yetişmiş olur” aslına dayandırmaktadır.⁴²

İbn Rüşd'ün naslardan tespit ettiği asıllara dair bir başka örnek olarak, taze zeytin ile bir müddet bekletilmiş ve kilo kaybına uğradığı bilinen zeytinin aynı ölçükle değişiminin caiz olmaması meselesi zikredilebilir. İbn Rüşd benzer şekilde kuru buğday ile yaş buğdayın bu şekilde mübadelesinin de caiz olmadığını belirttiikten sonra, yaş hurma ile kuru hurmanın mübadelesinin caiz olmadığına dair hadisin⁴³ bu konuda asıl olduğunu ifade etmektedir.⁴⁴

Bir başka örnek, kişinin kendi anne baba ve dedeleri ile çocukları ve torunlarının lehine yaptığı şehadetin geçerli olmadığı meselesinde, Resûlullah'tan konuya dair gelen şu hadisi şerifin asıl olarak nitelenmesidir: “*Hasmın, zanînin ve komşununun şehadeti geçerli değildir*”.⁴⁵ Hadiste zikredilen “zanîn” zan altında olan, şüpheli anlamında olup, kişinin anne babası, dede ninesi, çocukları ve torunlarına dair şehadetinde zan altında olduğunu ifade etmektedir.⁴⁶

İbn Rüşd, bazen bir meseleye dair iki zıt görüşün de aslını zikrebilmektedir. Bu durumda zikrettiği asıllar arasında yaptığı tercih ele aldığı ferî meseledeki tercihi de sağlamış olmaktadır. Örneğin namazda el ile “evet” anlamına gelebilecek bir işaret yapmanın namazı bozmayacağına dair İbn Vehb'e (ö. 197/813) ait bir görüşün dayandığı asıl olarak Resûlullah'ın Kubâ

42 İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 2:173. Böylece en azından bu iki meselede İbn Rüşd'ün meselelere yaklaşımında bir çelişki olmadığı görünmektedir.

43 Ebû Abdullah Malik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Esbâhî, *el-Muvatta'*, (Kâhire: Dârü'r-reyyân li't-türâs, 1408/1988), Buyû, 20; Süleyman b. Eşâs Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *es-Sünen*, (Lübnan: Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2007), Buyû, 18; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Tirmizî, *el-Cami'ûs-sabîh*, (Lübnan: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2007), Buyû, 14; Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali Nesâî, *es-Sünen*, (Lübnan: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2010), Buyû, 36; Ebu Abdullah Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, (Lübnan: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2009), Ticârât, 53.

44 İbn Rüşd, *el-Beyan*, 7:396. İbn Rüşd'ün “asıl” olarak nitelediği bu fikhî önerme, kendisinden önceki sadece *et-Tebsîrâ'da* geçmekte fakat “asıl” olduğuna dair bir ifade geçmemektedir. Böylece mezheb birikimi içinde yer alan bu fikhî hükmün bir “asıl” olarak tayin edilmesinin İbn Rüşd tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

45 Malik b. Enes, *el-Muvatta'*, Akzıye, 5.

46 İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 9:447.

mescidinde olduğunu duyan Ensar'ın oraya gittiğinde namazda olduğu halde Resûlullah'a selam vermeleri ve onun da eliyle selamlarını aldığına dair rivayeti⁴⁷ göstermektedir. Buna mukabil İbn Rüşd, İmam Mâlik'ten aksi yönde bir görüşün de rivayet edildiğini belirtip buna delil olarak İbn Mesûd'un aktardığı bir başka hadisi⁴⁸ zikreder. Sonrasında bu iki asıl arasında tercihte bulunur.⁴⁹

İbn Rüşd, zaman zaman bir fıkıh babının tamamına dair asılları da zikretmektedir. Örneğin sular bahsine, bu konuda asıl teşkil eden ayet ve hadisleri zikrederek başlamaktadır. Buna göre bütün bir sular bahsine asıl teşkil edenler: “Biz, gökyüzünden temiz bir su indirdik”⁵⁰, “Temizlenesiniz diye size gökyüzünden su indiriyor”⁵¹ ve “Eğer su bulamazsanız temiz bir toprak ile teyemmüm yapın”⁵² ayet-i kerimeleri ile İbn Rüşd'üm hadis olarak zikrettiği; “Allah suyu temiz olarak yarattı. Onu hiçbir şey kirletemez. Ancak rengi, tadı ve kokusunu değiştiren müstesna”⁵³ cümlesidir.⁵⁴

2.2. Küllî Kaideler

İbn Rüşd'ün “usûl” kavramı ile kastettiği şeylerin ikincisi küllî kaidelerdir.⁵⁵ İbn Rüşd, fûrû-ı fıkıh meselelerini incelerken, zaman zaman mezhep

47 Ebûbekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, (Haydarâbâd: Dâiretü'l-meârii fi'l-İslâmiyye, ts.), 2:259-260.

48 İbn Rüşd'ün aktardığı lafızlardan farklı olsa da anlam olarak aynı olan rivayetler için bk. Nesâî, *Sehv*, 20; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (Kâhire: Müessesetü Kurtuba, t.y.) 1:415.

49 İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 2:155-156. İbn Rüşd'ün bu iki asıl arasında tercihte bulunurken dayandığı şey yine konuya dair bir başka asıl olan, selam verildiğinde misliyle ya da daha güzeliyle karşılık verilmesini emreden ayet-i kerimedir (en-Nisa 4/86).

50 el-Furkân, 25:48.

51 el-Enfâl 8:11.

52 en-Nisa 4:43.

53 İbn Rüşd'ün hadis olarak zikrettiği bu cümleyi, en azından bu şekilde herhangi bir kaynakta bulamadık.

54 İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümebbidât li binâi mâ iktedathu rusûmü'l-Müdevvene mine'l-abkâmi ş-şer'iyât ve't-tahsilâtü'l-muhkemât li ümmehâti mesâilibe'l-müşkilât*, thk. Muhammed Haccî, Said Ahmed A'râb (Tunus: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2014), 1/85. İbn Rüşd bu tavrını el-Mukaddimâ'ta genellikle sürdürmekte ve konu başlangıçlarında o konuya asıl teşkil eden nasları zikretmektedir. Örnekler için bk. İbn Rüşd, *el-Mukaddimât*, 1:190, 543, 562, 573, 629; 2:190.

55 Aişe Lerevî de asıl ile küllî kaide arasında umum-husus ilişkisi kurmakta ve her küllî kaidenin bir asıl olduğu ancak tersinin söz konusu olmadığını ifade etmektedir. Ancak İbn Rüşd'ün el-Beyan'da

içerisinde yerleşmiş bir takım küllî kaidelerden de istifade etmektedir. Zikrettiği kaideleri, ele aldığı ferî meselenin dayandığı asıl olarak göstermektedir. İbn Rüşd'ün, incelediği ferî meseleleri küllî kaidelere irca ettirmesi, Mâlikî mezhebinde yer alan küllî kaidelerin bir araya getirilmesi ve böylece mezhebin karakteristik özellikleri üzerine bazı ipuçlarının tespitine de fırsat sunmaktadır.

İbn Rüşd, zikrettiği küllî kaidelerin daha iyi anlaşılması için temsiller getirmektedir. Bu temsiller de bazen kaidenin daha iyi anlaşılması, bazen kaideden çıkan diğer ferî meselelerin zikredilmesi, bazen de kaidenin istisnasını zikretmek içindir.⁵⁶ Diğer taraftan zaman zaman zikrettiği kaidelere dair istidlalde bulunmakta, kaidelerin dayanağını zikretmektedir.⁵⁷

İbn Rüşd'ün zikrettiği bazı küllî kaideler şunlardır:

1. Hükümler isimlere değil, manalara taalluk eder.⁵⁸

Bu kuralın farklı şekilde ifade edilmiş örnekleri de mevcuttur. Örneğin yemine dair bir meselede İbn Rüşd, yemine lafızlara değil anlamlara itibar edileceğine dair bir aslı zikretmektedir.⁵⁹

Burada İbn Rüşd'ün bu kuralı zikrettikten sonra bu kuralın Irak ehline ait olduğunu belirtmesi de önemlidir. Zira tespit edilebildiği kadarıyla İbn Rüşd öncesi Mâlikî kaynaklarında bu kaide yer almamaktadır.⁶⁰

2. Şüphe, yakîni etkilemez: Hristiyan birinin elini daldırdığı sudan abdest alınamayacağı şeklindeki Mâlik'e ait görüşten kastın ne olduğuna dair

asl/usûl tabiri ile genellikle küllî kaideleri kastettiğine dair ifadeleri ihtiyatla karşılanmalıdır. Bkz: Aîşe Lerevî, *Menbecü't-Tevcih ve't-ta'îl bi'l-kavâ'idî'l-fıkhiyye 'nde İbn Rüşd el-Ced fi'l-Beyân ve't-tahsil* (Kâhire: Dârü's-selâm, 2017), 128-129.

56 Lerevî, *Menbecü't-tevcih ve't-ta'îl*, 140-143.

57 Lerevî, *Menbecü't-tevcih ve't-ta'îl*, 143-145.

58 Bazı örnekler için bk. İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 1:57; 7:143; 9:437. Bu kural Mecelle'nin de küllî kaideleri arasında 3. maddede yer almaktadır: (العبرة في العقود للمقاصد والمعاني لا للألفاظ والمباني)

59 İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 3:121. Bu asla yapılan bir başka atıf için bk. İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 6:9.

60 Kaide Hanefîler'den Serahî'nin el-Mebisut'un'da zikredilmektedir. Bkz. Şemsülemme Ebubekir Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-Serahî, *el-Mebisut*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983), 22:23.

iki tevil farklı tevil sunan İbn Rüşd, her iki tevilinin dayandığını da “şüphe, yakîn olanı etkilemez”⁶¹ kaidesine dayandırmaktadır.⁶²

Bir başka örnekte, uykudan uyanan kişinin ellerini yıkamadan daldırıldığı suyla abdest alınması halinde, İmam Mâlik’e göre, elinde pislik olduğunu bilmediği sürece bunda bir beis yoktur. İbn Rüşd, bu görüşü, “şek, yakîni etkilemez” kaidesini zikrederek teyid etmektedir.⁶³

3. Beraat-i zimmet asıldır: Kendisine verilen emanet bir şey geri istendiğinde, yıllar önce onu kaybettiğini, sonradan bulmayı ümit ettiğini ancak bulamadığını ifade eden birinin, İbnü'l-Kâsım'a göre ifadesi doğrulanır ve tazminle yükümlü olmazken, Asbağ b. Ferec bu kişinin tazmin sorumluluğunun olduğu kanaatindedir. İbnü'l-Kâsım'ın görüşünü tercih eden İbn Rüşd, bu tercihinin “beraat-i zimmet asıldır” kaidesine dayandırmaktadır.⁶⁴ Dolayısıyla emanet alan kişi, bir kastı ya da ihmaline dair kesin bir delil olmadıkça sorumlu tutulamaz.⁶⁵

4. Zarar vermek ve zarara zararlar karşılık vermek yoktur.⁶⁶

İbn Rüşd küllî kaideleri zikrettiği gibi, kaide mesabesinde olmayan bir takım “zabıt”lar da zikretmektedir. Örnek olarak şunlar zikredilebilir:

1. **Delil iddia sahibine, yemin ise inkâr edenedir:** Doğrudan hadisi şerif lafzından alınan bu kural, yargılama hukukunda tüm mezhepler tarafından kullarılan bir küllî kaide olmuştur. İbn Rüşd de zaman zaman bu kaideye atıfta bulunmaktadır.⁶⁷
- 2- **Yemin, yemin edenin niyetine göre geçerlidir, lehine yeminde bulunan kişiye göre değil:** Nikâha dair bir meselede kız tarafının nikâhın şartı olarak

61 Mecelle 4. maddede de bu kural; “Şek ile yakîn zail olmaz” şeklinde ifade edilmektedir.

62 İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, I, 34.

63 İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 1:130.

64 İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 15:311.

65 Bu kaidenin zikredildiği diğer örnekler için bk. İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 1:47; 6:135; 9:45, 156; 13:341; 14:153; 15: 289, 310; 16:47; *el-Mukaddimât*, 2:191. Bu kaidenin diğer ikisinin akın sine mezhep içerisinde de bir asıl olarak zikredildiğini görmekteyiz. Bkz, Lahmî, *et-Tebsıra*, 3:1325; 5:2349; 7:2983; 10:4950; 12:5597; İbnü'l-Kassâr, *Uyûnü'l-edille*, 1:168, 424, 499. Bu durumu da İbn Rüşd'ün bu kaideyi zikredişi, mezhep içinde var olan bir aslın ferî meselelerde kullanımı bağlamında değerlendirilmelidir.

66 İbn Rüşd, *el-Mukaddimât*, 3:82.

67 İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 3:51; 4:245; 5:141; 7:358; 8:34,244; 15:316.

kocadan istediği yeminin, koca tarafından farklı bir şey niyet edilerek yerine getirilmesi ve nikâh sonrası bu durumun öğrenilmesi durumunda İmam Mâlik, nikâhın fesh olmayacağı kanaatindedir. İbn Rüşd, Mâlik'in bu cevabının bu küllî kaideye dayandığını ifade etmektedir.⁶⁸

- 3- **İstisna'da daman yoktur:** Üzerinde işlem yapması için kendisine verilen kuşak parçasının zayi olması halinde kişinin sorumlu olmadığına dair meseleyi ele alan İbn Rüşd, bu konudaki aslın, "İstisna'da tazmin sorumluluğu yoktur" kuralı olduğunu zikreder. Meselenin ve konuya dair diğer alt meselelerin dayandığı bu asıl Resûlullah'ın (s.a.v) ecirden tazmin sorumluluğunu düşürdüğüne dair bir hadis-i şerife dayanmaktadır.⁶⁹
- 4- **Asıl olan, kimsenin cinayetini kimseye yüklememektir:** Diyet bahislerinde atf yapılan bu kuralın dayanağı olarak İbn Rüşd, "Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez"⁷⁰ ayetini göstermektedir.⁷¹
- 5- **Alışverişe en fazla benzeyen şey nikâhtır:** Evlendirilmiş kölenin satımında uhde⁷² olup olmadığına dair bir ihtilafta Sahnûn'un aksine bunun geçerli olduğunu savunan Eşheb'in meseleyi buyû'a benzettiğini ifade eden İbn Rüşd, İmam Mâlik'e nispet edilen bu ifadeyi zikretmektedir.⁷³

2.3. Küllî Fikhî Hükümler

İbn Rüşd'ün asıl kavramı ile kastettiği son mana ise, küllî fikhî hükümlerdir. Daha çok mesâilden oluşan mezhep mükteşebatı çoğunlukla birbirinden bağımsız cüzî fikhî hükümlerden oluşmaktadır. Birbirinden bağımsızdan kastedilen, aralarında ortak bir takım anlamların bulunduğu meselelerin dahi tek tek incelenmesi ve aralarında bu ortak anlam vasıtasıyla bir bağ kurulmamış olmasıdır. Bu da her bir meselenin tek tek öğrenilmesi gibi kuşatılması zor bir durumu gerektirmektedir.

68 İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 4:375. Kaide, İbn Rüşd öncesinde sadece Lahmî tarafından başkasına nispet edilerek zikredilmekte ve mezhepte asıl olarak kabul edilip edilmediğine dair herhangi bir ifade yer almamaktadır. Bkz. Lahmî, *et-Tebsira*, 6/2740.

69 İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 4:243. el-Mukaddimât'ta ilgili konunun hemen girişinde hem kaide hem de kaidenin dayandığı rivayeti aynı şekilde zikretmektedir. *el-Mukaddimât*, 2:243. Aynı kaideye yapılmış bir diğer atf için bk. *el-Beyan ve't-tahsil*, 15:336.

70 el-Enam 6:164.

71 İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 15:443, 466; 16:55; İbn Rüşd, *el-Mukaddimât*, 3:290.

72 Muhayyerliğin dışında kendine özgü bir şekilde, mebi'in satıcının damanı altında kalmaya devam etmesi anlamına gelen bir kavramdır. Ayrıntılı bilgi için bk. el-Bâcî, Kâdî Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Sa'd, *el-Münteka*, Kâhire: Dârü'l-fikri'l-'Arabî, 1913, IV, 173, 175

73 İbn Rüşd, *el-Beyan*, 8:349.

İbn Rüşd, mezhep birikimine ziyadesiyle vâkıf biri olarak mezhep mesâilinin neredeyse tamamına hâkimdir. Ancak bütün mezhep müntesiplerinin de böyle olmalarını beklemek pek mümkün değildir. Mezhep mesailini kuşatabilmiş, meseleler arasındaki ortak anlamları bulup bunlar arasındaki bağı tespit ve tesis edebilecek zihni bütünlüğe sahip birinin, küllî fikhî hükümleri tespit edip bunları “asıl” olarak tayin etmesi, sonra gelecek nesli her bir mesele ile tek tek uğraşmaktan müstağni kılacaktır.

Küllî bir fikhî hükmün “asıl” olarak belirlenip, birden çok cüzî hükmün bu asla bağlanması temelde iki önemli katkı sunmaktadır. İlki, mevcut mezhep birikiminin daha üst kavram ve hükümlerle ifade edilmesi, bunlarda toplanması ve dolayısıyla daha gelişmiş ve sistematik bir fıkıh dilinin oluşmasıdır. İkincisi ise yeni karşılaşılabilecek meseleler için, mezhebin temel karakteristiğine uygun yeni fikhî hükümler oluşturulmasına yönelik zemin hazırlanmış olmasıdır. Bir diğer ifade ile “asıl” olarak tespit edilen bu küllî fikhî hükümler, tahrice kaynak olma vasfı taşımaktadır.

Diğer taraftan cüzî meselelerin bu asıllara bağlanması onların doğruluğunun teyidi noktasında da önem arz etmektedir. Bu yönüyle “asıllar” mezhep birikiminin teyidi vazifesini de görmektedir. Bu işlevi, mezhep imamlarına ait görüşlerin de değerlendirilmesini sağlamaktadır. Burada iki değerlendirmeden bahsedilebilir: Birincisi mezhep imamlarının, verdikleri hükümlerde mezhebin asıllarına ne derece riayet ettikleri, mezheple ne derecede uyuşup, ne derece çeliştiklerinin tespiti; ikinci nokta ise kendi kendileri ile çelişip çelişmedikleridir. Zira İbn Rüşd, Mâlikî fakihlerinin kendilerine ait asıllarını da tespit etmektedir.

Buraya kadar anlatılanların bazı örneklerle somutlaştırılması konunun vuzuha kavuşması açısından önemlidir. İlk örnek olarak şu mesele zikredilebilir: İmam Mâlik'e şüpheyi bertaraf etmek için elbiseye su serpiştirmenin hükmü sorulduğunda yapılmasında beis olmadığı cevabını verirken, meseleye dair açıklamasının hemen başında mezhepte karar kılmış bir aslı zikretmektedir: “Elbisede necasetinden şüphe edilen bir şey bulunması halinde üzerine su serpilmesi yeterlidir”.⁷⁴

74 İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 1:80.

İbn Rüşd'ün asıl olarak tespit edip zikrettiği bu küllî fikhî hüküm, birden çok ferî mesele için bir asıl olarak zikredilmiştir. Aynı asla bağlanan bazı fikhî meseleler şunlardır:

- Birisinin yakınında bir binek hayvanı bevl eder de kendisine idrar sıçramasından korkarsa, idrar sıçradığını kesin olarak bilmediği sürece yıkamasına gerek olmayıp su serpmesi yeterlidir.⁷⁵
- Tuvaletin nemli duvarına elbisesi değen birinin, duvardaki nemin çiğ düşmüş gibi küçük küçük tane şeklinde olması durumunda, elbisesini yıkamasına gerek olmayıp su serpmesi yeterlidir. (Ancak tam anlamıyla ıslak olması durumunda yıkanması gerekir)⁷⁶
- Uyandığında ihtilam olduğunu gören biri, elbisenin meni isabet eden kısmını yıkarken, diğer kısımlara su serper. (Diğer kısımları yıkamasına gerek yoktur).⁷⁷

Yukarıda zikredilen küllî fikhî hükmün tespiti, bu ve benzeri pek çok meselenin tek tek değerlendirilerek bir hükme varılmasını gereksiz kıldığı gibi, bu şekilde benzer meseleler arasında yapılacak fikhî kıyası da gereksiz kılmaktadır. Zira zikredilen küllî önerme belirlendikten sonra, bu anlama sahip tüm meseleler başka bir işleme gerek kalmadan direk olarak çözüme kavuşmuş olmaktadır.⁷⁸

Bir başka örnek şeriketü'l-ebdâna dair İbn Rüşd'ün tespit ettiği; “Şeriketü'l-ebdân(nın câiz olmasın)da asıl, yardımlaşmadır” şeklindeki asıldır. Dolayısıyla bu asla uymayan, yani yardımlaşma içermeyen ebdân şirketleri caiz değildir. İbn Rüşd'ün bu asla dayandırdığı meseleler ise şunlardır:

- İki aynı meslek sahibinin bir dükkânda ortak iş yapmaları caizken, farklı dükkânlarda iş yapıp, ortak olmaları mekruhtur.⁷⁹
- Bir gölette toplanan ve göle ağ atan balıkçılardan birinin, “tuttuğumuz balıklar konusunda ortak olalım” demesi üzerine, içlerinden birisinin tuttuğu balıkları diğerlerine vermeyip bu balıklarda kimsenin hakkı olmadığını söylemesi doğrudur. Çünkü bahsi geçen ortaklık şekli caiz değildir. Dolayısıyla zaten hiç kurulmamıştır.⁸⁰

75 İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 1:85.

76 İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 1:161.

77 İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 1:204.

78 Bu aslın câri olduğu diğer meseleler için bk. *el-Beyan*, 5:227; 8:231-232; 12:370; 14:178.

79 İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 12:14.

80 İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 12:32.

- Bir demirci ve bir marangozun, aynı dükkân içinde aynı işte ortak olmaları, bahsi geçen işte birbirlerine faydaları dokunuyorsa (yani yapılan iş her ikisinin mesleğini birlikte gerektiriyorsa) geçerlidir.⁸¹
- Eşheb'in; birbirinden farklı dükkânlarda aynı işte ortak olunmasında bir beis olmadığına dair görüşü, yine bu asla dayanarak geçersizdir.⁸²

İbn Rüşd, mezhebin asıllarını tespit edip, meseleleri buna göre değerlendirdiği gibi, başta İmam Mâlik olmak üzere İbnü'l-Kâsım, İbn Habib (ö.238/853), Eşheb ve Sahnûn gibi mezhebin önde gelen isimlerinin kendi asıllarının tespitini de yapmaktadır.⁸³

İbn Rüşd'ün asıl olarak tespit ettiği küllî fikhî hükümler, her zaman üzerinde ittifak edilen görüşler olmayabilir. Bir başka ifade ile asıl olarak tespit edilen meselede farklı görüşler söz konusu olabilmektedir. Bu durumda küllî meseledeki ihtilaf, onun altına giren meselelere de benzer şekilde yansımaktadır. İhtilafın kaynağı olan asıl meseleyi zikretmesi de bir nevi meselenin aslına tespittir. Örneğin ayaklardan birinin yıkandıktan sonra mestin giyilmesi ve diğer ayağın sonra yıkanması; mestler giyildikten sonra –mesela- başın mesh edilmediğinin anlaşılması gibi ferî meselelerdeki ihtilafın kaynağının, abdest alan kimsenin her yıkadığı organın o yıkamayla temiz mi olacağı yoksa tüm abdest bitince mi tüm organların temiz olacağına dair ihtilaf olduğunu ifade eder.⁸⁴

Sonuç

Mâlikî mezhebi müntesibi bir fakih olarak İbn Rüşd, gerçekleştirdiği telif ve tedris faaliyetleri ile mezhebe büyük katkıda bulunmuş önemli bir fakihdir. Onun mezhebe katkılarının odağında, mezhep içi fikhî istidlal faaliyetleri gelmektedir. Bu faaliyetinin odak kavramlarından biri de “usûl” kavramıdır.

İbn Rüşd, mezhebin “usûl”üne dair bu vurgusu ile bir yandan o ana kadar mezhepte olan ve asıl olarak tayin edilmiş meseleleri tekrar gündeme

81 İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 12:44.

82 İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 13:45.

83 İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 1:62, 164, 179-180, 191, 202, 209, 225, 234, 239, 371, 411, 424, 511; 2:124; 4/275.

84 İbnü'l-Kâsım ve İmam Mâlik'in görüşü her bir aza yıkandığında temiz olduğu şeklinde iken Sahnûn aksi görüştedir. İbn Rüşd'ün tercihi ise birinci görüştür. İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, 1:145. Diğer örnekler için bk. 1: , 147-148; *el-Mukaddimât*, 1:577; 3:164.

getirmiş; diğer yandan mezhep birikimi içerisinde var olan, ancak asıl olarak tayin edilmemiş ya da yeterince vurgulanmamış meseleleri tespit ve tayin etmiştir. Bunlara ek olarak, mezhep birikimine ait verilerden istikra yoluyla birtakım asıllar da kendisi inşa etmiştir.

İbn Rüşd'ün mezhep asıllarının tespitine yönelik çalışmasının, biri geçmişe diğeri geleceğe bakan iki yönünün olduğu görülmektedir. Bir yönü mevcut birikimi temellendirmeye, mezhebe uygunluğunu ortaya koymaya dönük iken, diğer yönü kendisinden sonra gelenler için üzerine tahricte bulunmaya hazır malzeme oluşturmaya dönüktür. İbn Rüşd bir taraftan tahricte bulunurken diğer taraftan mezhep içerisinde hâlihazırda mevcut olan hükümleri, mezhebin bu asılları ile değerlendirerek tercihte de bulunmaktadır. Böylece mezhep asılları süzgecinden geçen hükümler mezhep içindeki varlığını sürdürebilmekte, diğerleri ise elenebilmektedir. Bu da mezhebin istikrar kazanması noktasında İbn Rüşd'ün katkılarından biri olarak değerlendirilebilir. Böylece İbn Rüşd, mevcut birikimi teyit edip, sonrasında bu birikim üzerine inşa edilecek yeni meseleler için bir alt yapı hazırlamak suretiyle adeta kendinden öncesi ve sonrasıyla bir bağ tesis etmektedir. Bu da onun, mezhebin seyri açısından merkezî bir konumda bulunduğuna işaret etmektedir.

Onun aktardığı, tayin ettiği ve inşa ettiği bu asıllar, kendisinden sonraki literatürü de etkilemiş, zamanla mezhebin temel metinlerinden biri haline gelmiş *Muhtasar-ı Halîl* ile, özellikle kavâid literatürünün önemli kaynaklarından biri de İbn Rüşd'ün eserleri olmuştur.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. Kâhire: Müessesetü Kurtuba, ts.

Âmidî. Ali b. Muhammed. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. Riyad: Dârü's-sam'î, 1. Basım, 2003.

Beyhakî, Ebûbekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. Haydarâbâd: Dâiretü'l-meârifî'l-İslâmiyye, ts.

Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'us-sahîb*. 4 cilt. Lübnan: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 5. Basım, 2007.

Cürcânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed. *et-Târifât*. thk. Muhammed Abdurrahman Mar'âşlı. Beyrut: Dârü'n-nefâis, 3. Basım, 2012.

Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*, 3 Cilt. Lübnan: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2. Basım, 2007.

Ebû Ubeyd, Kasım b. Halef el-Cübeyrî. *et-Tavassut beyne Mâlik ve İbni'l-Kâsım fi'l-mesâililleti ihtelefâ fihâ fî mesâilil-Müdevvene*. thk. Ebû Süfyan Mustafa Bâhû. Tanta: Dârü'z-ziyâ, 1. Basım, 1426/2005.

Ençakar, Orhan. *Haneî Mezhebi Nevâdir Literatürü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019.

Huşenî, Muhammed b. Hâris. *Usûlü'l-fütya fi'l-fikh 'alâ mezhebi İmâm Mâlik*. thk. Muhammed Mahbûb vd. b.y.y, Dârü'l-'Arabîyyeti li'l-kitâb, ts.

İbrahimoglu, Bilal. *Dede İbn Rüşd'ün Mâlikî Mezhebi'ndeki Konumu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2020.

İbn Abdilberr, Ebü Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed en-Nemerî. *el-Kâfi fi fikhi ehl-i Medineti'l-Mâlikî*. thk. Muhammed Muhammed Muritânî. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-riyâdi'l-hadîse, 2. Basım, 1980.

İbn Ferhûn, Burhaneddin İbrahim b. Ali b. Muhammed. *ed-Dibâcü'l-müzhheb fi ma'rifeti a'yâni ulemai'l-mezhep*. thk. Muhammed Ahmedî Ebü'n-nur. 2 Cilt. Kâhire: Dârü't-türas, 1972.

İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. 5 Cilt. Lübnan: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 2. Basım, 2009.

İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed. *el-Beyân ve't-tahsil ve's-şerh ve't-tevcih ve't-ta'lîl fi mesâilî'l-Müstahrece*. thk. Muhammed Haccî vd. 20 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2. Basım, 1408/1988.

İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât li binâi mâ iktedat-hu rusûmü'l-Müdevvene mine'l-abkâmi-şer'iyât ve't-tahsilâtü'l-muhkemât li ümmehâti mesâilibe'l-müşkilât*. thk. Muhammed Haccî vd. 3 Cilt. Tunus: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2. Basım, 1435/2014.

İbnü'l-Kassâr, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer *'Uyûnü'l-edille fi mesâilî'l-hilâf beyne fukahâi'l-emsâr: Kitâbü't-tahare*. thk. Abdülhamîd b. Sa'd. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü Melik Fahd, 1427/2006.

Kâdi Abdülvehhab, Ebu Muhammed Abdülvehhab b. Ali b. Nasr. *el-Maüne 'alâ mezhebi âlimi'l-Medine*. thk. Hamîş Abdülhak, 2 Cilt. Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1415/1995.

Kaya, Eyyüp Said. *Mezheplerin Teşekkülünden Sonra Fıkhi İstidlal*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2001.

Lahmî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *et-Tebîra*. thk. Ahmed Abdülkerim Necib. 13 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2011.

Lerevî, Âişe, *Menbecü't-Tevcih ve't-ta'lîl bi'l-kavâ'idî'l-fikhiyye 'inde İbn Rüşd el-Ced fi'l-Beyân ve't-tahsil*. Kâhire: Dârü's-selâm, 1. Basım, 1438/2017.

Mâlik b. Enes, Ebü Abdullah Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî. *el-Muavvatta'*. 2 Cilt. Kâhire: Dârü'r-reyyân li't-türâs, 1408/1988.

Molla Hüsvrev, *Mir'âtü'l-usûl fi şerhi mirkâti'l-vusûl*. İstanbul: Yüksel Matbaası, 1966

Muranyî, Miklos. *Dirâsât fi mesâdiri'l-fikhi'l-mâlikî*, çev. Ömer Sâbir Abdülcelil. Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1988.

Murtaza Zebidî, Muhammed b. Muhammed b. Abdürrezzak. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. 40 Cilt. b.y.y, Dârü'l-Hidâye, t.y.

Nesâî, Ebü Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali. *es-Sünen*. 8 Cilt. Lübnan: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 3. Basım, 2010.

Özel, Ahmet. "Asıl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3/473. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Sahnûn, Ebü Saîd Abdüsselam b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım. 1426/2005.

Serahsî, Şemsüleimme Ebubekir Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *el-Mebîsât*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1403/1983

Tirmizî, Ebü İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *el-Cami'üs-sahîb*. 5 Cilt. Lübnân: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 2. Basım, 2007.